

**Опис досвіду роботи вчителя української мови та літератури
Тернопільської загальноосвітньої школи І-ІІІ ст. №8
Бараннікової Галини Ориславівни**

Бараннікова Галина Ориславівна, вчитель української мови та літератури, вчитель вищої кваліфікаційної категорії, старший вчитель. Стаж роботи 26 років.

Сучасне суспільство потребує творчих, креативних людей, які здатні не тільки орієнтуватися, приймати рішення, а й мислити нестандартно. Тому я намагаюся виховувати в собі рішучість, вміння не зупинятися на досягнутому, сміливо мислити, опираючись на досвід минулих поколінь, впевнено йти в майбутнє. Такі ж погляди на життя формую і у своїх учнях.

Уроки рідної мови та літератури не тільки допомагають пізнавати душу нашого народу, насолоджуватися мелодійністю його пісень, захоплюватися неперевершеною творчістю його корифеїв, це ще й напружена, науково організована й результативна праця всіх учнів у співтворчості з учителем. Тому на уроках намагаюся допомогти учневі знайти себе в житті; пробудити чи розвинути в дитині те творче зернятко, яке є в кожному, бо закладене там природою.

Ключовими для розвитку української школи загалом і літературної освіти зокрема є ідеї діяльнісного, особистісно зорієнтованого і компетентнісного підходів. Це зумовлено потребою відповісти на виклики сьогодення, коли неможливо навчити учня «всього на все життя», і найважливішим умінням стає здатність та готовність діяти залежно від поставлених завдань і вчитися протягом усього життя. Тому впродовж кількох років **працюю над проблемою: «Формування ключових компетентностей учнів на уроках української мови та літератури шляхом використання інноваційних методів навчання»**. На мою думку, саме використання інноваційних методів на уроках української мови та літератури найбільш повно забезпечує комфортні, безконфліктні й сприятливі умови розвитку учнів, всебічно реалізує їх природний потенціал, виховує особистість, здатну до самоосвіти, саморозвитку, самовдосконалення. Інноваційне навчання є однією з найбільш гнучких форм включення кожного учня в роботу, забезпечує перехід від простих до складних завдань, вчить використовувати не готові знання, а здобувати їх із власного досвіду, що веде до розвитку творчого мислення.

Ця тема є актуальною, бо:

- сприяє виконанню завдань Національної доктрини розвитку освіти;
- забезпечує умови для розвитку творчої особистості дитини;
- сприяє позитивній мотивації учнів до пізнавальної діяльності, потребі в самопізнанні, самореалізації та самовдосконаленні;
- робить можливим оригінальний підхід до побудови структури сучасного уроку української мови та літератури;
- розвиває аналітичне мислення, вміння робити узагальнення;
- формує в учнів навички самооцінки та самоконтролю своєї навчальної діяльності;
- диференціює та індивідуалізує процес навчання.

Провідна ідея досвіду полягає в тому, що вміло використаний на уроках словесності арсенал інноваційних технологій допомагає актуалізувати здібності обдарованої особистості, спрямувавши їх на продуктивну компетентну діяльність.

Теоретичне підґрунтя досвіду становлять положення, що ґрунтуються на сучасних педагогічних теоріях щодо організації навчального процесу, зокрема на роботах А.М.Фасолі (компетентнісний підхід до навчання); Л. В. Пироженко (інтерактивні технології); С.О. Єлісеєва, І. М. Дичківської (освітні технології); В.І. Шуляр, О.С. Падалка (педагогічні теорії, технології, досвід), О.І.Когут («Інноваційні технології навчання української мови і літератури»), О.І.Пометун («Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання»), М.М. Кондирєвої («Науково-методичні засади побудови сучасного уроку української мови у 5-11 кл.»), Р.Ф.Орищин (конспекти уроків та рекомендації щодо їх

класифікацій та побудови) та ін. Тим не менш, проблема формування ключових компетентностей на уроках української мови та літератури через інтерактивні методи навчання продовжує залишатися актуальною. Сучасному учневі треба не в готовому вигляді подати тему, а навчити осмислювати її, а він вже потім шукатиме інформацію, яка допоможе реалізувати проблему. Отож повернути учням інтерес до шкільних предметів, зробити навчання цікавим, посилити бажання вчитися спонукає до пошуків.

Виявляти здібності дитини, розвивати їх, навчати бачити прекрасне, емоційно сприймати довкілля, грамотно та образно висловлюватися – таке нелегке завдання ставлю перед собою, хоч праця копітка, об'ємна, вимагає творчих зусиль. У своїй педагогічній практиці **апробую** спосіб інтеграції окремих елементів таких сучасних технологій навчання, як проектне навчання, інтерактивні технології, особистісно зорієнтоване навчання та ІКТ.

Для того, щоб така інтеграція принесла бажаний результат, намагаюся вникнути в методику кожної з освітніх технологій і використовувати на своїх уроках залежно від теми, мети виучуваного матеріалу, а також типу уроку та навчального предмета. А для цього постійно поглиблюю свої знання, опрацьовую додаткову літературу, привчаю до цього і своїх учнів. Прагну донести до них таку аксіому – підручник не являється єдиним джерелом знань, тому варто вивчати різні погляди на проблему із посібників, словників, довідників.

Ретельно готуюсь до кожного уроку, продумуючи хід заняття, добираючи ефективні методи та прийоми. Допомагають у цьому сучасні технології.

Велику увагу приділяю організаційному моменту. Адже, як писав А. Ейнштейн, уміє вчити той, хто вчить цікаво. Важливе завдання організаційного етапу - створити оптимістичну установку, емоційно налаштувати на урок, забути на деякий час про недоліки, побачити тільки перспективні лінії розвитку, щоб в очах учнів засвітилася радість, щоб у кожного з них з'явилася впевненість у власних силах. У своїй педагогічній практиці нерідко використовую розминки для мотивації навчання, для ненав'язливого формулювання мети і завдань уроку. Багато цікавого матеріалу почерпнула із науково-методичного посібника Л.В.Коваленко «Методи та прийоми емоційного налаштування на урок». Завдяки розминці створюються умови, за яких мета і завдання навчального процесу, визначені вчителем, усвідомлюються кожним учнем як особистісно значущі. Міні-тренінги, вправи "Ланцюг довіри", "Спіймай мій настрій", "Коло компліментів" – це неповний перелік тих розминок, що їх використовую на уроках.

Сучасна методика нагромадила багатий арсенал прийомів інтерактивного навчання від найпростіших («Робота в парах(групах)», «Ротаційні (змінні) трійки», «Карусель», «Мікрофон») до складних («Мозковий штурм», «Мозаїка», «Аналіз ситуації»), а також імітаційні ігри, дискусії, дебати. Використання інтерактивних технологій не самоціль, а засіб створення атмосфери доброзичливості й порозуміння, зняття з душі дитини почуття страху, спосіб зробити її розкутою, нав'язати впевненість у своїх силах, налаштувати на успіх, виявити здібність до творчості. Ці та інші методи та прийоми допомагають розвивати комунікативну компетентність.

Новий матеріал з мови я подаю дітям у вигляді блок-схем, таблиць, малюнків, пірамід і т.п. Починаючи вивчення теми, ми з учнями індивідуально, в групах чи фронтально обговорюємо, аналізуємо навчальний матеріал. Основні поняття з теми фіксуємо в опорних конспектах, а потім засвоюємо шляхом неодноразового повторення, добираємо приклади. Учні «малюють» основні теоретичні поняття у вигляді ланцюжка, пірамід, нерідко у зошитах з'являються «сонечка», «хмарки», «чарівні квіти». Треба зауважити, що учні самі оцінюють ефективність опорних схем, адже "так цікавіше, зрозуміліше і легше". Часто спонукаю дітей до самостійного складання зорових опорних схем, малюнків.

При **узагальненні та систематизації знань**, коли виконуються завдання різного рівня складності, потрібна колективна праця. Отож використовую **роботу в малих та великих групах**, «Доміно», «Інтелектуальне лото», «Аукціон ідей», «Ділова гра», метод «Прес», «Займи позицію», «Клоуз-тест», «Сенкан», «Кластер», «Кубування» тощо. На

уроці шляхом інтеграції вказаних вище технологій прагну розвивати критичне мислення учнів. Це зважений і вдумливий розгляд різних, а часом і протилежних підходів і розумінь проблеми з метою прийняття обґрунтованих рішень та формулювання оцінок. Використання на уроках української мови й літератури інтерактивних, зокрема дискусійних методів, допомагає учням проявити себе, презентувати свої здібності, таланти. Так, **метод «Дискусія»** допомагає раціонально спрямовувати розумову активність школярів, активізувати їх готовність переборювати труднощі під час розв'язання складних завдань, заохочувати ініціативність учнів, розвивають їх творчу активність. Під час дискусії виникає можливість поспілкуватись з однолітками, вислухати те, що думають інші, продемонструвати свої думки та знання, але в менш напруженій атмосфері. Для цього використовую **запитання як навчальний інструмент**. Уявімо, що учні отримали базові знання з певної теми. Щоб їх поглибити, потрібно не тільки добре розуміти матеріал, але й уміти будувати зв'язки між уже вивченим та новою інформацією. Для цього варто **ставити запитання до нового матеріалу та відповідати на них**. Мова йде не про фактажні запитання («Хто? Що? Де? Коли?»), які допомагають закріпити новий матеріал у пам'яті, це мають бути глибокі запитання на логіку та порівняння («Як? Чому? Навіщо?»). Вони допомагають побудувати зв'язки між новим матеріалом та попередніми знаннями, використати цю інформацію для відповіді на більш глобальні запитання. Наприклад, як знання про групи слів за значенням чи з теорії літератури можна використати під час написання творчої роботи? **Заохочую учнів розмірковувати вголос або записувати свої думки**. Для відповіді на логічне запитання знадобиться більше часу. Учні читають новий твір і позначають ті місця у творі, які приховують логічне запитання. Школярі формулюють своє запитання не на фактаж (події), а на логіку та порівняння. Наприклад, «Чому? Чому так, а не по-іншому? Навіщо? А що як..?». Розглядаючи ці питання в класі, даю трохи часу, щоб учні підготували відповідь. Потім організую дискусію. Так школярі почують різні думки та точки зору й колективно дійдуть правильного висновку. Якщо дискусія просувається мляво, а учасники далекі від правильної відповіді, даю підказки. Щоб посилити мотивацію учнів, яким лінь напружуватися та шукати глибоке пояснення, ставлю прикладні запитання. Наприклад: « На вашу думку, Чіпка – сильна особистість чи ні? Яким було б його життя, якби поряд із ним була інша жінка(друзі)?» Звичка ставити запитання «Чому?» та «Навіщо?» знадобиться не лише під час навчання в школі чи університеті, а й у повсякденному житті. Тому це не просто дієва навчальна стратегія, а й навичка людини 21-го століття.

Серед багатьох методів роботи, які стимулюють інтерес учнів до нових знань, сприяють розвитку дитини через розв'язання проблем і застосування їх у конкретній діяльності, застосовую **метод проектів** (першим науково описав його американський вчений Кільпатрик). В основі проекту лежить дослідження певної проблеми, що передбачає високий рівень творчої активності учнів. Теми для проектів, що виконували мої учні, обиралися ними виключно за бажанням. Діти оформляють результати роботи у вигляді доповідей, публікацій, буклетів, мультимедійних презентацій.

Наприклад, пропоную учням створити **віртуальний музей Л.М.Крупи**. Для цього вони мають, по-перше, ознайомившись із матеріалами, які є в Інтернеті, вступними статтями до збірок поета, проаналізувати життєвий та творчий шлях письменника. По-друге, оцінивши події в його житті, відібрати для музею ті експонати, які найбільше розкажуть про письменника. По-третє, синтезувати новий продукт — уявний музей Л.М.Крупи.

До того ж, часто використовую власні **мультимедійні презентації** на уроках мови та літератури. Це викликає живий інтерес в учнів, покращує процес засвоєння матеріалу, унаочнює пізнання, сприяє розвитку творчих здібностей.

Сьогодні **використання на уроці ІКТ** стало звичною справою. Це ті засоби які дозволяють "осучаснити" уроки. Проте відеофрагменти художніх та навчальних фільмів, літературних передач, які я використовую на уроці, є не лише ілюстративним матеріалом. Найкращий ефект від таких уроків буде тоді, коли ти **поєднуєш сучасні мультимедійні**

засоби із новітніми педагогічними технологіями. Наприклад, не просто демонструю дев'ятикласникам навчальний фільм «Тигролови» за І.Багряним, а створюю проблемну ситуацію: перед початком перегляду фільму повідомляю учням про те, що режисер фільму не врахував деякі деталі із тексту твору. Отже, щоб з'ясувати відмінності, учні повинні уважно подивитися фільм, прочитати сам твір, ознайомитися з додатковою інформацією про письменника і лише потім скласти «поради режисеру».

У старших класах, коли учні вже засвоїли навчальний матеріал з української мови, використовую **microlearning – навчання невеликими, але повноцінними блоками.** Переглядаємо **навчальне відео,** створюємо **флеш-карти,** які допомагають відтворити забутий матеріал, граємо в навчальні **мікроігри.**

Так, під час підготовки учнів 10-11-х класів до ЗНО, використовую **онлайн-курси «Лайфхаки з української мови».** Це ідеальні відео – короткі та логічно завершені, які супроводжуються тестовими завданнями або вправами. Якщо учень сумнівається у власних знаннях, ще раз переглядає матеріал у підручнику чи використовує флеш-карти. Це дійсно ефективно.

Перед написанням контрольної роботи, **на уроці узагальнення та систематизації знань із теми,** проводжу **уроки-ігри, невеличкі мовні турніри, екскурсії, подорожі,** адже ігрове закріплення знань менше втомлює учнів, ніж тренувальні вправи, до того ж зацікавлює, інтригує їх. Практика показує, що саме такі уроки сприяють підвищенню пізнавальної діяльності учнів, розвитку творчих здібностей, зацікавлюють їх, а це сприяє кращому засвоєнню теми через співпрацю, співтворчість. Використовую **кросворди, літературні вікторини, ігри-змагання** («Що? Де? Коли?», «Розумники й Розумниці»), **ігри-вправи.** Наприклад, **гра «Аукціон»** (Тема: «Фразеологізми»). Проводжу у формі аукціону або естафети: за 3 – 4 хв. учні повинні назвати якомога більше фразеологізмів зі словами: голова, язик, око, зуби, ноги.

Гра «Вгадай персонаж». Спочатку за цитатою із твору або за усним описом сказати, хто із героїв описаний. Наступний етап – учні самі описують когось із присутніх. Так школярі виробляють уміння не тільки описати особу, але й вчаться використовувати художні засоби, бути спостережливими, тактовними. Таку форму роботи я використовую для **кейс-уроку** розвитку мовлення «Опис зовнішності людини». Таким чином, поєднання різних форм та методів інтерактивного та традиційного навчання сприяє ефективному засвоєнню знань та формуванню ключових компетентностей учнів на уроках української мови та літератури.

Особливо цікавим для учнів 5-х класів є виготовлення **лепбуків** (з теми «Лексикологія»). Лепбук – нова форма організації для розвитку пізнавальної активності учнів і розвитку їхньої самостійності, яку використовую і на уроках української літератури у 9 класі (Творчість Григорія Сковороди).

Можна організувати і провести урок, який за зовнішніми ознаками ніби відповідає вимогам до сучасного уроку. Але якщо такий урок не націлений на серйозну роботу, то сприймається він як сучасне шоу — не більше. Використання всіх сучасних технологій на уроці мови та літератури доцільне лише за умови, якщо вони дозволяють глибше досягнути художній твір, засвоїти програмовий матеріал з мови.

Перед написанням контрольної роботи, **на уроці узагальнення та систематизації знань із теми,** проводжу невеличкі мовні турніри, екскурсії, подорожі, адже ігрове закріплення знань менше втомлює учнів, ніж тренувальні вправи, до того ж зацікавлює, інтригує їх. Практика показує, що саме такі уроки сприяють підвищенню пізнавальної діяльності учнів, розвитку творчих здібностей, зацікавлюють їх, а це сприяє кращому засвоєнню теми через співпрацю, співтворчість.

Головне у роботі вчителя – **результативність**. Тому, щоб виявити рівень навченості учнів, використовую різноманітні **методи контролю**:

- **щоденне спостереження** за навчально-пізнавальною діяльністю учнів на заняттях, що дозволяє скласти уявлення про те, як учні сприймають і осмислюють навчальний матеріал, в якій мірі виявляють самостійність, кмітливість, творчість тощо;

- **усне опитування** (індивідуальне і фронтальне) полягає в постановці перед школярами запитань за змістом вивченого матеріалу і оцінюванні повноти, логічності і обґрунтованості їхніх відповідей;

- **письмовий контроль знань і умінь** здійснюю за допомогою письмових робіт (диктанти, перекази, класні й домашні твори, письмові відповіді на питання, реферати, вправи), це дозволяє виявити уміння учнів послідовно викладати матеріал, висловлювати свої думки на письмі;

- **тестування** здійснюю за допомогою підбору стандартних завдань, які дають можливість за порівняно короткий час перевірити засвоєння навчального матеріалу всіма учнями, виміряти обсяг і рівень конкретних знань, умінь і навичок.

Для домашньої роботи добираю такі завдання, які передбачають розвиток самостійності та творчого мислення учнів. Вони не мають бути ані дуже легким, ані дуже складним. Цьому сприяють різноманітні завдання, взаємоперевірка, індивідуальне опитування, робота з підручником, довідниками, додатковою літературою, використання Інтернету. Це допомагає розвивати інформаційну компетентність та компетентність саморозвитку і самоосвіти.

Працюючи з дітьми, проводжу різні конкурси, виховні заходи: вікторини «9 листопада – День української писемності», «Відгомін барвистої мови», до яких підбрала цікаві мовні завдання. У березні в нашій школі щорічно проходить тиждень української мови і літератури. Активну участь у його проведенні беруть і мої учні: квест «Відомий-невідомий Шевченко», «Літературна кав'ярня». Особливо цікавими для учнів є туристичні походи «Літературними стежками Тернопілля», коли разом із учнями побували у рідних місцях Левка Крупи, Василя Ярмуша, Богдана Бастюка та Миколи Тимчака.

Не залишилася поза увагою і робота з обдарованими дітьми. Розроблені мною різноманітні завдання допомагають учням краще підготуватися до олімпіади з української мови і літератури, Міжнародного конкурсу з української мови імені П. Яцика, мовно-літературного конкурсу імені Тараса Шевченка. З метою формування творчої, різнобічно розвиненої особистості, яка зможе з успіхом орієнтуватися в обраних галузях науки, залучаю здібних учнів до пошукової діяльності в позаурочний час, до участі у шкільних, міських олімпіадах, конкурсах («Соняшник», «Мультитест з української мови»). Результатами роботи є підвищення пізнавального інтересу школярів до предмета, підвищення якості знань учнів, розвиток комунікативних навичок, розвиток емоційної й естетичної чутливості школярів, креативність мислення, комфортність навчання. Адже мої учні неодноразово здобували перемоги у Міжнародному конкурсі з української мови імені П.Яцика, у конкурсі «Змагаймося за нове життя», успішно склали іспити із ЗНО. Та ці заслуги я, в першу чергу, адресую їм, а не собі, а віддачі шукаю у повазі, щирому ставленні, творчій співпраці та взаєморозумінні.

Неодноразово брала участь у ЗНО як екзаменатор з перевірки творчих робіт учнів, працювала як член журі міського конкурсу ім. Т.Шевченка. Свої напрацювання (розгорнуті конспекти уроків) опублікувала у мережі Інтернет, а також вони розміщені у посібниках «Українська література. 6, 7, 8, 9 класи. Розробки уроків (до чинних підручників)», «Українська мова. 9 клас. Розробки уроків (до чинних підручників)»,
Автори: Оришин Р., Григор'єва Л., Залюбовська Л., видавництво «Підручники і посібники».

Підводячи підсумки, варто зазначити, що досвід моєї роботи, хоч і не такий великий, але продуктивний. Готуючись до кожного уроку, я завжди керуюся словами А.Макаренка: «Діти – це живе життя і життя прекрасне, і ставиться до них треба, як до товаришів і громадян, поважати їхнє право на навчання, радість і обов'язок

відповідальності». Тому й намагаюся будувати свою роботу методично грамотно, продумано, щоб готувати до життя високоінтелектуальних, освічених, креативних, творчо розвинених особистостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології, Навч. посібник.- Академвидав, 2004.
2. Єлісеєва С. Про сучасні підходи до організації навчання на уроках укр. мови й літ. – Ч. 1. Інтерактивний урок – особливий тип уроку / С. Єлісеєва // Укр. мова й л-ра в серед. шк., гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2011. – № 11/12. – С. 92 – 98.
3. Когут О.І. Інноваційні технології навчання української мови і літератури.- Тернопіль: Астон, 2005.
4. Падалка О.С. та ін. Педагогічні технології.- К: Українська енциклопедія, 1995.
5. Пометун О.І., Пироженко Л.В. Інтерактивні технології навчання: теорії, практика, досвід. Метод. Посібник.- К.: АПН, 2002.
6. Пометун О.І., Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Науково-методичний посібник.- К.:Видавництво А.С.К., 2004.
7. Пометун О. Енциклопедія інтерактивного навчання / О. Пометун. – К., 2007. – 387 с.
8. Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук. метод. посіб. – К.: АСК, 2004.
9. Фасоля А. Компетентнісно-зорієнтоване навчання на уроках літератури: проблеми становлення / А. Фасоля // Дивослово (Українська мова й л-ра в навч. закл.). – 2012. – № 9. – С. 2 – 6.
10. Шуляр В. Особливості діяльності суб'єктів суч. уроку літератури на компетентнісній основі / В. Шуляр // Укр. л-ра в заг. шк. – 2012. – № 9. – С. 13 – 16.
11. Шуляр В. Візуальна компетентність у системі літер. освіти: від компендіуму понять до виваженої методики формування / В. Шуляр // Дивослово (Українська мова й л-ра. в навч. закл.). – 2009. – № 5. – С. 20 – 22